

Geleneksel-Modern İkililiği Temelinde Aileye Sosyolojik Bir Bakış: Peyami Safa'nın *Canan* Romanı

A Sociological View of the Family on the Basis of the Traditional-Modern Dichotomy:
Peyami Safa's Novel *Canan*

Ezgi Hazal Turhan*

Öz

Aile kurumu insanlık tarihinin en başından beri varlığını sürdüren yegâne oluşumlardan biridir. Toplumsal hayatın dinamik bir yapıya sahip olması toplumun bütün kurumlarının zaman içinde değişmesine neden olmuştur. Aile kurumu da diğer kurumlarda olduğu gibi birçok yapısal değişikliğe uğramıştır. Ancak aile, geçirdiği tüm değişimlere rağmen günümüze kadar ulaşabilme yeteneğine sahip olmuştur. Diğer toplumsal oluşumlardan onu ayıran en önemli özelliği ise bireylerin doğduğu ve sosyalizasyon sürecine hazırlandığı ilk topluluk/grup olmasıdır. Bu nedenle aile, birçok bilim dalının ilgisini çekmiş ve üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Bu bilim dallarından biri ise sosyolojidir. Sosyolojinin alt dallarından biri olan aile sosyolojisi; aileyi, aile tiplerini, ailenin kültürel arka planını ve aileye ait tüm özellikleri mercek altına almaktadır. Türkiye’de yapılan aile çalışmalarının birçoğu ise ailenin Osmanlı Devleti’nin Batılılaşma hareketleri sonrası geçirdiği değişimlere odaklanmaktadır. Bu bağlamda, Peyami Safa'nın *Canan* romanında öne çıkan evlilik, boşanma, kadın ve erkeğin aile içindeki durumu, nitel araştırma yöntemlerinin bir parçası olan doküman analizi yöntemi ile çeşitli temalara ayrılarak incelenmiş ve analiz edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Aile, aile sosyolojisi, Peyami Safa, modernleşme, değişim, aile değişimi.

Abstract

The family institution is one of the only formations that have existed since the very beginning of human history. The fact that social life has a dynamic structure has caused all institutions of the society to change over time. The family institution, like other institutions, has undergone many structural changes. However, the family has had the ability to reach the present day despite all the changes it has gone through. The most important feature that distinguishes it from other social formations is that it is the first community/group where individuals are born and prepared for the socialization process. For this reason, the family has attracted the attention of many disciplines and research has been done on it. Sociology is one of these disciplines. Family sociology, one of the sub-branches of sociology; It examines the family, family types, the cultural background of the family and all the family characteristics. Most of the family studies in Turkey focus on the changes that the family went through after the Westernization movements of the Ottoman Empire. In this context marriage, divorce, the situation of women and men in the family, which are prominent

* Arş. Gör., Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. E-posta: ehazalturhan@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2208-0086.

in Peyami Safa's novel *Canan*, were examined and analyzed by dividing into various themes with the document analysis method, which is a part of qualitative research methods.

Keywords: Family, family sociology, Peyami Safa, modernization, change, family change.

Giriş

Aile, iki veya daha fazla bireyin evlilik, evlat edinme, bir arada yaşama, aynı çatı altında birleşme gibi durumlarla bir araya gelişini ifade etmektedir. Aile kurumu sürekliliğini korusa da formu, niteliği, kurulma şekli insanlık tarihinin başından beri değişmektedir. Aile, farklı alanların ilgisini çekmekte ve bu alanda antropolojik, tarihsel ve sosyolojik çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle sosyolojinin alt dallarından biri olarak kendisine yer bulan aile sosyolojisi, II. Dünya Savaşı sonrası ailenin temelinde meydana gelen değişimler nedeniyle ivme kazanmıştır. Fakat aile sosyolojisinin bir alan olarak ortaya çıkmasından çok daha önce ailelerin göç, teknolojik yenilikler, küreselleşme, sanayileşme ve kentleşme gibi faktörler nedeniyle aşama aşama değiştiği bilinmektedir.

Türkiye’de ise ailenin değişimi modernleşme süreciyle detaylı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Toplumsal değişimlerle paralel olarak kendi içinde değişimler yaşayan aile kurumu özellikle Türkiye’de Osmanlı Devleti’nde başlayan Batılılaşma hareketlerinden itibaren köklü değişikliklere gitmiştir. Askeri-siyasi dönüşümlerle başlayan ve diğer alanlarda da kendisine yer bulan modernleşme olgusu, zamanla toplumsal hayata tezahür ederek ailelerin ve dolayısıyla bireylerin değişmesine neden olmuştur. Toplumsal pratikler, adetler ve gelenek-görenekler de bu modernleşme rüzgarına ayak uydurmuştur. Bu değişim rüzgarının sonuçları ise Türk edebiyatında geniş bir şekilde kendine yer bulmuştur. Türk edebiyatında Tanzimat sonrası yazılan ve yeni yeni ortaya çıkan roman türlerinde *Batılılaşma- batıya benzeme – yanlış Batılılaşma* konuları dikkat çekici olarak ele alınmaya başlanmıştır. Kimi yazarlar, ilerleme olarak görülen modern hayata olumlu bakarken kimi yazarlar ise toplumsal kargaşanın nedenlerini bu ilerleme fikrinde aramış ve modernleşme olgusunu *eleştirel tarzda* eserlerine konu etmiştir. Peyami Safa ise bu tarihsel süreçte Osmanlı topraklarında doğan ve Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecine şahitlik eden önemli yazarlardan biri olmuştur. Safa, gençlik eserleri olarak gördüğü ilk romanlarında modern toplumu, modern toplumun beraberinde getirdiği yozlaşmayı temel alarak okuyuculara önemli aktarımlarda bulunmuştur.

Son yıllarda romancı kişiliği ve birçok eseri üzerine çalışmalar yapılan Safa, özellikle *Canan* romanı ile birden fazla akademik çalışmaya konu olmaya başlamıştır. Bu çalışmalardan birinin ise sosyolojik olarak Safa’nın yansıttığı dönemi ve bu dönemin sıkıntılarını incelemesi oldukça önemlidir. *Canan* kitabı, sadece karakterler üzerinden bir doğu-batı, modern- geleneksel eleştirisi yapmamakta aynı zamanda ailenin modern süreçte değişimi hakkında da zengin veriler sunmaktadır. Bu amaçla aile kavramından, aile sosyolojisinden, ailenin modernleşme süreçlerinden yola çıkılarak edebiyat sosyolojisi çerçevesinde romanın ailesel tahlili yapılmıştır. Edebiyat sosyolojisi alanında yapılan çalışmaların amacı, “toplum ve edebiyat arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemek” olarak özetlenebilmektedir (Gülveren, 2015, s. 59). Edebiyat eserleri, yazılmış olduğu döneme ayna tutarak özellikle kültürel bağlamda önemli izler taşımaktadır. Edebiyat sosyolojisi kapsamında analiz edilmek istenen eseri, sosyal bilimlerin araştırma yöntemlerinden biri olan nitel araştırma yöntemi ile incelemek araştırmacıya daha geniş keşifler sağlamaktadır. Zira, bir durumu anlamayı ve keşfetmeyi temel alan yorumsamacı paradigma, nitel araştırmaları öncelemektedir (Çebi ve Sarıköse, 2020, s. 197). Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi ise daha önce yazılmış olan belgelerin titizlikle ve sistematik olarak (Wach & Ward, 2013, s. 1) incelenmesi için kullanılan uygun yöntemlerden biridir. Bu araştırmada ise *Canan* romanı doküman analizi yöntemiyle incelenmiş; evlilik, boşanma, modern hayatın karakterler üzerindeki değişimi, karakterlerin aile içindeki değişimi gibi olgular üzerinde sınıflandırma yapılarak temalara ayrılmıştır. İlgili romanın belirlenen temalar üzerinden geniş bir yelpazede incelenmesi ve edebiyat sosyolojisi alanına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Aile kavramı

Aile insanlık tarihinin eski çağlarından beri var olagelmış bir sosyal oluşumdur. Karmaşıklaşan yapısı itibariyle aileyi tanımlamak gün geçtikçe zor hale gelmektedir. Temel anlamıyla aile, “*kan bağı, evlilik ve evlat edinme yoluyla birbiriyle ilişkili olduğunu düşünen iki veya daha fazla kişiden oluşur.*” (Kasapoğlu, 2011a, s.18). Aile, bir araya gelen çiftlerin romantik, mantıksal, ekonomik veya çeşitlendirilebilecek birçok nedenden dolayı birlikteliklerine resmiyet kazandırmasıdır. Adına *evlilik* denilen bu resmiyet kazanma durumu beraberinde aileyi doğurmaktadır. Duygusal doyum açısından bakıldığında ise aile, birbirini seven ve önemseyen bir grup insanın bir araya gelişidir (Treuthart, 1990, s. 97). Aile ile ilgili tek bir tanım üzerinde karar kılmak oldukça zordur zira toplumda ve farklı kültürlerde birçok aile tipi bulunmaktadır. Ayrıca aileye alternatif olarak ömür boyu bekar kalmak veya evlilik dışında birlikte yaşamak da dahil olmak üzere birçok alternatif bulunmaktadır (Farrel, VandeVusse, & Ocobock, 2012, s. 285). Aile birliği ve bütünlüğü; evliliğin sonlanması, ebeveynlerin vefatı, göç vb. durumlar nedeni ile parçalanabilirken farklı nedenlerden dolayı mevcut aile düzeninin en baştan kurulamama durumu da vardır. Tek ebeveynli aileler, çocuksuz aileler, evlat edinen aileler gibi birçok faktöre sahip aileler bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler (1997), nüfus sayımlarının aileyi tanımlarken ve ölçerken aşağıdaki yönergeleri dikkate almasını tavsiye etmiştir:

- “(a) evli ve çocuksuz bir çift,
- (b) bir veya daha fazla evli olmayan çocuğu olan evli bir çift,
- (c) bir veya daha fazla evli olmayan çocuğu olan baba veya
- (d) bir veya daha fazla evlenmemiş çocuğu olan bir anne.” (aktaran Tillman ve Nam, 2008).

Ailenin toplumsal açıdan en önemli unsuru ise bireylerin ilk sosyalizasyon sürecini burada yaşıyor olmasıdır. Toplumun devamlılığını sağlayan kültürel kodlar ve davranış kalıpları bireye aile vasıtasıyla aktarılmaktadır (Sadıkoğlu,2019, s. 217). Birey aileden öğrendiklerini kamusal alanda, grupların içinde veya daha büyük kitleler içinde sergilemektedir. Bu yönüyle bireyler içine doğduğu ailenin bir yansıması olarak kabul edilmektedir. Aile, salt birlikteliklerden meydana gelen bir oluşum değil aksine birçok temel işlevi olan bir kurumdur. Aile; koruma, barınak sağlama, eğitime işlevleriyle bireyler için bütüncül işlevleri olan bir oluşumdur. Ailenin yokluğu durumunda bu işlevlerin aksamaması nedeniyle aile işlevi gören devlet kurumları veya STK’lar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda aile; eğitim, din, ekonomi, siyaset, sağlık gibi kurumların içinde yer alan temel kurumlardan biridir. Dolayısıyla toplumsal alandaki işlevleri oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.

Aile sadece sosyoloji tarafından değil hukuk, ekonomi, psikoloji, antropoloji gibi alanlar tarafından da araştırmalara konu olan bir kurumdur fakat ailede meydana gelen köklü değişiklikler veya problemler toplumun her alanına etki edebildiği için toplumsal hayatın *en küçük yapı birimi* olarak görülen aileyi konu alan çalışmalar yapmak sosyolojinin başlıca araştırma alanlarından biri haline gelmiştir.

Aile Sosyolojisinin Gelişimi

19. yüzyılda Avrupa’da yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümler toplumsal kurumların da değişmesine neden olmuştur. Değişen kurumların başında ise aile gelmektedir. Modern dönemle paralel olarak ilerleyen geleneksellikten kopuş furyası aileyi nitel ve nicel olarak yapısal değişikliklere uğratmıştır. Örneğin çoğu aile tipi geniş ailelerden çekirdek ailelere dönüşerek hane içinde yaşayan birey sayısının azaldığı görülmüş ve aile kurumu daha bağımsız hale gelerek geleneksellikten kopmuştur.

Ailedeki değişimleri ve aile tiplerini konu alan ve bilimsel olarak nitelendirilen ilk çalışma F. Le Play (1806-1882) tarafından yapılmıştır. Le Play, çok sayıda aileyi inceleyerek bir alan araştırmasına imza atmıştır. Aile sosyolojisine yaptığı katkıların başında *aile tiplerini* tanımlaması gelmektedir. Le Play; *ataerkil aile, kararsız (istikrarsız) aile ve kök aile* olmak üzere tüm dünyada çağlar boyu geçerli olduğunu iddia ettiği üç tip belirlemiştir (Mogey,1955). Ataerkil aile kavramı, geleneksel aile yapısını anlatan geniş aileleri tanımlamak için kullanılmıştır. Le Play, ataerkil aile sisteminde nesillerin genellikle birlikte

kaldıklarını, evli oğulların ebeveynleriyle birlikte veya yakınında yaşadıklarını ifade etmiştir (Thornton, 2005, s.7). Ataerkil ailede ailenin geçiminden *evin reisi* olarak görülen yaşça büyük erkekler sorumludur. Kararsız aile ise ataerkil ailenin tam tersi olacak şekilde modern aile yapısını temsil etmektedir. Burada ataerkil aile sisteminde olduğu gibi gelecek nesiller üzerinde kurulan yoğun aile kontrolü bulunmamaktadır. Aile üyeleri sanayi tipi üretime uygun, özgür seçimler yapabilmekte ve ileride aile büyükleriyle yaşamak zorunda hissetmemektedirler. Bu aile tipinde bireyin toplum içinde yüksek bir konuma ulaşması, kendi sermayesi ve yeteneğiyle ilişkilidir. Şayet birey, bu sermaye ve yetenekten yoksunsa toplumsal veya ekonomik hayattaki başarısızlığı kaçınılmaz olacaktır. Bir diğer aile türü olan kök aile, ataerkil ailenin daha esnek hali olarak bilinmektedir. Ataerkil aileden farklı olarak kök ailede büyük erkek evlat (evlense dahi) diğer aile büyükleri ile beraber kalırken diğer kardeşler evlilik, iş, eğitim vb. yollarla haneden ayrılmaktadır (Thornton, 2005, s.7). Ailenin mevcudiyetini sürdürmek büyük erkek evlada bağlıdır; kök odur.

Aile ile erken dönemde ilgilenen bir diğer önemli isim ise F. Engels'dir (1820-1895). Engels *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (1884) isimli kitabında ailenin ilkel zamandan modern zamana doğru değişimini ele almıştır. Engels, eserinde aile içi rollere özellikle yer ayırmıştır. Örneğin, Aydınlanma döneminden miras kalan, geçmişte aile içinde kadınların erkeklerin kölesi olduğu düşüncesinin gerçeği yansıtmadığını, aksine, geçmiş dönemde (ilkel dönemlerde) kadının sadece özgür değil aynı zamanda onurlu bir pozisyonda da olduğunu vurgulamıştır. Engels (1884) kadının aile içindeki konumunu ve değişimini çarpıcı sözlerle aktarmıştır:

“Ataerkil aile ile birlikte ve dahası tek eşli ailelerin artması ile birlikte, değişim meydana geldi. Hane yönetimi kamusal niteliğini kaybetti. Artık toplumu ilgilendirmez hale geldi. Özel bir hizmet haline geldi; kadın, toplumsal üretime her türlü katılımdan dışlanan baş hizmetçi oldu. Toplumsal üretimin yolu, modern büyük ölçekli sanayinin gelişine kadar kadına yeniden açılmadı- ve o zaman ise yalnızca işçi eşi olarak açıldı. Fakat öyle bir tavırla açıldı ki, kadın ailesinin özel hizmetinde görevini yerine getirirse, kamusal üretimden dışlanmakta ve para kazanamamakta ve kamu üretiminde yer almak ve bağımsız olarak kazanmak isterse de aile görevlerini yerine getirememekteydi. Modern bireysel aile, kadının açık veya gizli ev içi köleliği üzerine kuruludur ve modern toplum, molekülleri olarak bu bireysel ailelerden oluşan bir kitledir” (Engels, 1942, s.39).

Evlilik ve aile kurumu ile ilgilenen bir diğer isim ise sosyolojinin kurucuları arasında yer alan klasik dönem sosyologlarından Emile Durkheim'dir. Durkheim (1858-1917) sosyal kurumların en önemlilerinden biri olarak gördüğü ailenin üzerinde durarak kendi çağdaşlarından ayrılmıştır. Aile içinde evliliklerin kurulma temelini, karı-kocanın çevreleriyle olan ilişkilerini, karı-kocanın çocuklarıyla olan ilişkilerini ve çocukların birbirleriyle olan ilişkisini kategorize etmeye çalışmıştır (Bynder, 1969). Durkheim aynı zamanda tarihsel süreçte farklı toplumlardaki ailelerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerektiğini söylemiş fakat her toplumdaki ailenin yeterli bilgisine ulaşmak oldukça zor olduğu için bu fikrinden vazgeçmiş ve odağını küçültmüştür. Onun aile hakkında yaptığı katkılardan en akılda kalıcı olanı ise ünü günümüze kadar ulaşan *İntihar* adlı eserinde intihar ve evlilik arasındaki hassas bağlantıyı incelemiş olmasıdır. Evliliğin gerektirdiği kurallar ve bağlılık hissi insanlara sorunlarıyla baş etme ve dayanma gücü verebilmektedir. Bu nedenle, evli olan insanların bekar insanlara göre daha az intihara yeltendiği görülmektedir (Durkheim, 2013).

Sosyolojik Olarak Aileye Bakışlar

Topluma makro açıdan bakan işlevselci yaklaşım, genel olarak toplumda bir düzen ve istikrarın hâkim olduğunu dile getirmektedir. İşlevselcilik, toplumu bazı parçaların birleşimi olarak ele almakta ve bu parçaların işlevleri üzerinde durmaktadır. Normlar, gelenekler, adetler ve kurumlar toplumu oluşturan bu parçalar arasında yer almaktadır. Kurumlara ayrı bir önem atfeden işlevselci yaklaşıma göre aile en önemli kurumların başında gelmektedir. İşlevselciler için aile, daima toplumun temeli, yapı taşıdır (Gökce, 2017, s.53). Sosyalizasyon süreci aile ile başlamakta, aile bireyi topluma hazırlamaktadır. Toplumun üyeleri,

toplumda uyması gereken normları ve yerine getirmesi gereken rolleri aile içinde öğrenmektedir. Aile, bir nevi *topluma karışmanın* ön koşulu olarak görülmektedir. Ailede oluşan bir aksaklık bireyin toplumsal düzene uyum sağlamasına da olumsuz etki edecektir. Bu nedenle, aile üyelerinin rollerini yerine getirmesi ailevi istikrar için önem taşımaktadır (Erarslan ve Demirel, 2020, s. 15). İşlevselcilik denilince akla gelen ilk isim olan T. Parsons (2007) ise *Aile: Sosyalleşme ve Etkileşim Süreci (Family: Socialization and Interaction Process)* adlı kitabında geniş ailenin çekirdek aileye dönüştüğünü ve bu çekirdek ailenin ise artık toplumdan ziyade bireyler için var olduğundan söz etmektedir. Parsons, ailenin *temel ve indirgenemez* olarak nitelendirdiği işlevlerini ise bu sözlerle aktarmıştır:

“İlki, içine doğdukları toplumun gerçek bir üyesi olabilmeleri için çocukların birincil sosyalleştirilmesi; ikincisi, toplum nüfusunun yetişkin kişiliklerinin istikrara kavuşturulmasıdır. 'Normal' durumda hem her yetişkinin çekirdek ailenin bir üyesi olmasının hem de her çocuğun sosyalleşme sürecine çekirdek bir ailede başlaması gerektiğinin nedenini bu iki işlevsel zorunluluğun birleşimi açıklamaktadır” (Bales & Parsons, 2007, s.16).

Toplumu ve toplumsal etkileşimi mikro açıdan analiz eden ve çeşitli anlamlara odaklanan Sembolik Etkileşim yaklaşımı, ailenin toplum açısından işlevlerine değil, aile üyeleri arasındaki *doyuma* ve ilişkilerin dinamiklerine odaklanmıştır. Evlilik birliğinin, boşanmanın, çocuklara yüklenen anlamın değişimine odaklanan sembolik etkileşimciler, ilgili konularda yaşanan değişimleri açıklamak için bazı kavramlar üzerinde durmuştur. Eşler arasındaki *duygusal doyum, aşkın sembolü, çocuğun anlamı, ebeveynliğin anlamı, evlilik rolleri, boşanmanın anlamı* (Kasapoğlu, 2011b) gibi kavramlar ailenin temelini oluşturmakta, evlilik üzerinde yaşanan değer ve tutum değişimlerini açıklamak için kullanılmaktadır. Sembolik etkileşimciler bireyler arasında mevcut olan çeşitli semboller, simgeler, ritüeller ve pratiklerle de ilgilenmişlerdir. Bu bağlamda, aileyi bir arada tutan ritüellerin, birlikte yapılan aktivitelerin aile bağlarını güçlendirdiğini öne sürmüşlerdir.

Çatışmacı yaklaşıma temel olan Marksizm'e göre, toplum alt ve üst yapı olarak ikiye ayrılmaktadır. Alt yapı olan ekonomi (kapitalizm) üst yapıyı (aile, eğitim, sanat, sağlık vb. kurumlar) etkilemekte ve yönlendirmektedir. Dolayısıyla aile kurumu da ekonomik koşullara göre şekillenmektedir fakat aynı zamanda aile de ekonomiyi etkilemektedir. Burada dikkat çekilmek istenen konu ailenin kapitalizm için çalışmasıdır. Goldthorpe ve Nuffield'ın ifade ettiği gibi (aktaran Gökce, 2017, s.54) ailenin işlevi çocuklarını kendisi gibi eğiterek gelecekte yerini alacak yedek ucuz işgücünü yetiştirmektir. Ailenin görüldüğü gibi çocukları yetiştirme, eğitime veya neslin devamı için dünyaya getirme amaçları sanayileşme ile geride kalmıştır. Yeni düzende (kapital düzende) aileler ve çocukları potansiyel fabrika işçisi olarak konumlandırılmaktadır. Bu bağlamda, ailenin temelini oluşturan evlilik, toplumda mevcut olan eşitsizliğin bir tezahürüdür ve bu eşitsizliğin devam etmesini sağlamaktadır.

Aile üzerine ve aile düzenine yaptığı eleştiriler ile bahsedilmesi gereken bir diğer yaklaşım ise feminist yaklaşımdır. Feminist yaklaşım, genel olarak klasik sosyolojinin ortaya koyduğu düşüncelere eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir. Onların aile konusunda gördükleri temel problem *ataerkillik* olgusudur. Feminist teori, işlevselcilerin aile içi dinamiklere fazla iyimser yaklaşımlarına, çatışmacıların ise ekonomik faktörlere çok fazla odaklanıp kadın konusunu ihmal etmiş olmalarına eleştirel yaklaşmıştır. Feministler, aile içindeki erkek egemenliğinin daha geniş erkek gücü sisteminin bir parçası olduğunu, ne doğal ne de kaçınılmaz olmadığı ve kadınların pahasına gerçekleştiği konusunda hemfikirlerdir (Ferree, 1990, s.866). Aile içinde kadının erkeğe göre daha fazla zorluk yaşadığı ileri sürülmektedir. Özellikle ev hanımlarına ev içi iş paylaşımında adaletli yaklaşılmadığını ve *ev hanımlarının* ev işlerinde gösterdiği emeğin görmezden gelindiğini ifade etmişlerdir. Kadın üzerinde bir gölge oluşturan ataerkillik, kadının ezilen rolünü aile kurumu ile kültürel olarak nesilden nesile aktarmaktadır.

Ailenin Geçmişten Günümüze Dönüşümü

Bir toplumun değişmesine neden olacak birden fazla faktör bulunmaktadır. Bu faktörler; teknolojik, siyasi, sosyal, ekonomik olarak çeşitlenmektedir. Bunun yanı sıra yasal düzenlemeler ve doğa olayları da

değişmeyi sağlayan diğer faktörlerdendir (Göktuna Yaylacı, 2020, s.36). Herhangi bir toplumda yaşanan değişme, kurumların değişmesine de etki etmektedir. Toplum, kurumlarıyla beraber topyekûn değişim yaşamaktadır. Bu çerçevede Mine Tan (aktaran Sunar, 2015) toplumsal değişmeyi makro düzeyde değişim olarak ele almakta ve “*toplumsal ilişkilerde, kurumlarda ve yapıda belirli bir durumdan ya da varlık biçiminden başka bir durum ya da biçime geçiş*” olarak nitelemektedir.

Toplumsal değişimin etki ettiği kurumların başında aile gelmektedir. Her toplumda aile dinamikleri değişebilmekte fakat ailenin özünün, biçiminin veya işlevlerinin değişmesi aynı hızda olmamaktadır. Ailenin değişiminden bahsederken genellikle Batı tipi toplumlardan bahsedilmektedir. Bu bağlamda, ailenin değişimi ele alınırken üç ayrı kategori ele alınmaktadır: Sanayi öncesi, sanayi toplumunda ve sanayi sonrası toplumda aile. Sanayi öncesi aile tipi temel ekonomik uğraşlarının tarımsal faaliyet olduğu ve ekonomiye tüm ailenin dâhil olduğu dönemde görülen aile tipidir (Göktuna Yaylacı, 2020, s.38). Sanayi öncesi toplumlarda aile kırsal alanlarda yaşamakta ve üretici olarak konumlanmaktadır. Bu nedenle aile üyeleriyle beraber tarım işlerinde uğraşmak yaygın görülen ekonomik etkinliklerden biridir. Tarım ile geçinen ailelerin ise geniş aile tipinde olması bu dönem açısından işlevsel nitelik kazanmıştır. Üretime katılan aile üyelerinin sayıca fazla olmasının ekonomik refahı yükseltmeye yardımcı olduğunu ve iş bölümü kolaylaştırdığını söylemek mümkündür.

Toplumsal hayatı kökünden değiştiren Sanayi Devrimi ile birlikte ailelerin genişliği ve nitelikleri de değişmiştir. Eskiden aile üyeleri üretimden sorumlu iken Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkmış olan sanayi ailelerinde durum farklılaşmıştır. Yaşanan ekonomik devrim ile birlikte aileler gelirlerini kendi topraklarından ya da tarlalarından değil başkalarına ait olan iş yerlerinden kazanmaya başlamıştır. Aktif olarak iş hayatına atılan aile üyeleri ve özellikle kadının çalışma hayatına girmesi, bir önceki geniş aile yapısının küçülmesine ve ortaya çekirdek aile yapısının çıkmasına neden olmuştur. Bu da beraberinde bireyselleşmeye; bireysel harcamalar yapılmasına ve bireylerin aileden bağımsız işlerde çalışarak ekonomik özgürlüğe sahip olmalarına olanak sağlamıştır. İşlevselci anlayışa göre, geniş ailenin çekirdek aile yapısına dönüşerek küçülmesi kırsal alanlardan kente göçen ve çalışma hayatına atılmak isteyen toplum için oldukça işlevsel olmuştur. Coulter’a (1938) göre ise ailede yaşanan en büyük değişikliklerden biri sanayi öncesi toplumda ailenin görevi olarak görülen işlerin sanayi toplumunda aileden ayrılmasıdır. Çocuk bakımı, yaşlı bakımı, çocuğun eğitimi vb. görevleri yerine getiren kurum aile olmaktan çıkarak başka kurumsal yerlere devredilmiştir (Coulter, 1938, s. 21). Bunun nedeni ise genel olarak başkalarının emri altında çalışan aile üyelerinin bu görevleri yerine getirmeye artık vakit bulamaması ve esnek davranabilme yetisini kaybetmesi olmuştur.

Postmodern dönemde ise aile köklü değişimler yaşamaya devam etmiştir. Kimilerine göre modernizme tepki olarak doğan kimilerine göre ise modernizmin içinden doğarak farklılaşan postmodern dönemde toplumsal kurallar ve yapılar tümüyle değişikliğe uğramıştır. Modernizmin katılığı postmodern veya ileri modernite olarak adlandırılan dönemde *akışkan* hale geçmiştir (Bauman, 2019). Postmodern dönemi diğer dönemlerden ayıran en önemli özellik farklılıklara ve çeşitliliklere önem vermesidir. Dellaloğlu’na göre “*postmodern dönem ırkların, kültürlerin, cinslerin, doğruların, gerçekliklerin, cinselliklerin ve hatta akıl yürütmenin çoğulcu oluşuna vurgu yapar ve hiçbir tarzın bunlardan birinin diğeri üzerinde egemen olamayacağını ileri sürer.*” (Görgün Baran ve Olgun, 2017, s. 62). Dolayısıyla aile kurumu postmodern dönem içinde yer alan ve hızını artıran kentleşme, teknolojik yenilikler, medyanın yaygınlaşması, tüketim pratiklerinin değişmesi gibi etkenlerden etkilenen başlıca kurum haline gelmiştir. Çağımızda aileleri geçmişte olduğu gibi geleneksel-modern ve geniş aile-çekirdek aile gibi düalist kavramlara sığdırmak artık mümkün değildir. Zira, bu tanımlamaları ve kavramları aşan farklı aile yapıları ortaya çıkmaktadır. Aile artık çözülme sürecine girmiştir: tek ebeveynli aileler, çocuksuz aileler, aşk-mantık ekseninde farklı temellerde kurulan aileler veya farklı cinsel tercihlerle oluşan aileler. Tüm bu klasik aile yapısının dışına çıkan oluşumlar postmodern dönemde artmaya başlamıştır. Özellikle kadının iş hayatına atılması birçok postmodern teorisyen tarafından aile temelinde bir reform olarak görülmüş ve ailedeki dengeleri değiştiren temel olayın bu olduğu düşünülmüştür. Geçmiş dönemlerde bireylerin daha erken yaşlarda evlenmesi aile kurumunun daha erken oluşmasını sağlarken günümüzde bireyler bir aile birliği içine girmeden önce kendilerini iş gücü piyasasında kanıtlamak istemektedir (OECD, 2011). Dolayısıyla, aile içinde daha eşitlikçi bir yaşam biçimi hâkim olmaya başlarken ataerkil düşünce tarzı kırılmaya başlamış

ve çocuğa yüklenen anlam da değişime uğramıştır. Sanayi öncesi dönemde veya sanayi döneminde ailenin sahip olduğu çocuklar potansiyel iş gücü olarak veya bir güvence olarak görülürken günümüzde bu niyetlerden ziyade yetiştirilmesi ve hayata hazırlanması gereken başlı başına bir birey olarak görülmektedir. Çocuk artık üretimin değil ailesiyle birlikte tüketimin merkezinde konumlanmaktadır.

Postmodern dönemde ailede yaşanan değişiklikleri ve yeni aile türlerini özetlemek gerekirse;

- Boşanmalarda artış,
- Çocuksuz ailelerin artışı veya çocuk sayısında azalma,
- Evliliğin gerektirdiği resmiyet dışında beraber yaşayan aileler,
- Evlilik yaşının geçmiş dönemlere göre gecikmesi veya hiç evlenmemek,
- Aileye yüklenen anlamın değişmesi,
- Çocuğa yüklenen anlamın değişmesi,
- Tek ebeveynli ailelerin çoğalması,
- Eşcinsel evliliklerin artması ve çoğu ülkede yasal hale gelmesi,
- Aile içinde kadının sadece ev işlerinde değil kamusal işlerde de daha aktif hale gelmesi

olarak sıralanabilmektedir.

Türk Modernleşmesi ve Edebiyata Yansımaları

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat dönemi sonrası başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinden sonra da devam eden modernleşme süreci birçok ikiliğe ve çatışmaya yol açmıştır. Türk modernleşmesi, belli bir dönemde başlasa da uzun bir süreci kapsayarak sonu gelmeyen geniş alanlara yayılarak devam etmiştir. Ortaylı (2008, s.93) Türk modernleşmesini şu sözlerle anlatmaktadır: "*Türk Batılılaşması, bazılarının kısaca ifade ettiği gibi, 19. yüzyılda askeri alanda, idari alanda yapılan bazı reformlardan ibaret değildir. Türkler, müziklerinde bile bir reforma gitme ihtiyacına girmişlerdir. Yani aslında Türk batılılaşması, bizim Arapça "cehd", İngilizce "challenge" dediğimiz, başlı başına bir hesaplaşma, itişme, didişme meselesidir.*" Bu hesaplaşma ve itişme durumunun tezahürleri birçok alanda ortaya çıkmıştır. Özellikle bu itişme Türk edebiyatında alaturka-alafranga ayrımı olarak baş göstermiş, bu dönem romanı modern insanı *züppe ve köksüz* olarak memleket şartlarında yetişen insanı ise *hakiki ve münevver* olarak ele almıştır (Tanpınar, 1988, s.293).

Modernleşme hareketinin başladığı yıllar olarak kabul edilen Tanzimat döneminde toplumsal alanda yaşanan değişiklikler dönemin edebiyatçıları tarafından çeşitli eserlere tezahür etmiştir. Bu dönem romanları incelendiğinde Batılı ve Doğulu iki karakter üzerinden dönem eleştirisi yapıldığı görülmektedir. Karakterler, toplumsal hayatın gölgelerini taşıyan birer araçtır. Okuyucu, karakterlerin kişilik özellikleri ile toplumsal alanda yaşanan sıkıntıları özdeşleştirebilmektedir. Örneğin, Araba Sevdası'nın kahramanı Bihruz Bey kendi kültürünü küçümseyen batı hayranı züppe bir genç olarak Batılılaşma döneminin yanlış olarak nitelendirilen örneğinin vücut bulmuş halidir. Aynı şekilde, esere kendi isimlerini veren iki karakter Felatun Bey ile Rakım Efendi geleneksel-modern düalizmine hayat veren iki zıt karakter olarak resmedilmektedir. "*Birisi işini yapan, terbiyeli bir Osmanlı, dinine ve ananesine bağlı; öbürü zıpr, batılılaşma meraklısı, alay konusudur*" (Ortaylı, 2008, s. 28).

Modernleşme sürecinin sancıları sadece karakterler kapsamında değil karakterlerin içinde bulunduğu çevreleri de ele alarak eserlere yansımıştır. Bu bağlamda, modernleşme sürecinde toplumun genel değerlerini yansıtan önemli unsurların başında gelen aile olgusu da değişmekteydi. Değişen aile değer ve tutumları günümüzde olduğu gibi Osmanlı'nın Batılılaşma sürecindeki son yılları ve Cumhuriyet'in ilk yılları dâhil olmak üzere eleştiri yağmuruna tutulmaya devam etmiştir. Ailenin yozlaşması, eski değerlerin yenileriyle değiştirilmesi veya tümünden yıkılması özellikle Peyami Safa'nın eserlerinde oldukça göze çarpan kimi zaman açıkça kimi zaman üstü kapalı şekilde eleştirilen noktalardan biridir. Muhafazakâr-milliyetçi görüşe sahip olan Safa, edebiyat alanında ortaya koyduğu birçok eseriyle modern olarak tasvir ettiği karakterleriyle geniş çapta bir toplum eleştirisi yapmaktadır. Muhafazakâr düşüncede, *büyük değişimler yıkım ve felaket olarak* (Altun, 2019, s. 37) değerlendirildiği için eserlerinde toplumda yaşanan yıkımı

yüksek sesle anlatmaya gayret etmiştir. Bu bağlamda makalenin konusu olan Canan adlı eserden yola çıkılarak belirlenen temalar üzerinden ailenin değişimi ve yozlaşması ele alınacaktır.

Canan Romanı Konusu

Peyami Safa'nın oldukça kusurlu kabul ettiği ve çocukluk kitaplarından biri olarak gördüğü (Altun, 2019, s. 56) Canan'ın ilk baskısı 1925 yılında gerçekleştirilmiştir. Kitap gerek sosyal gerek siyasi gerek felsefi alanda okuyuculara zengin örnekler sunmaktadır. Romanda birbirine zıt olarak konumlandırılan iki ailenin doğu ve batı ekseninde kimi zaman üstü örtülü kimi zaman apaçık şekilde eleştirisi yapılmaktadır.

Safa, Batı tarzı hayata karşı kişisel tutumu nedeniyle Kadıköy'nde oturan ve yeni tip aile olarak görülen Batılı aileyi (Canan ve ailesi) ve ailenin üyelerinin yaşam tarzını yererken; eski tip geniş ailelerin yaşadığı Vaniköy'de oturan geleneksel aileyi (Bedia ve ailesi) ve ailenin yaşam tarzını övmektedir. Canan ve ailesi, yazar tarafından sık sık modern olarak vurgulanan Kadıköyü semtinde ikamet etmektedir. Bu aile Canan'ın manevi anne babası, onlardan olan üvey kardeşlerinden oluşmaktadır. Ailenin büyük ve bakımlı bir müstakil evde yaşadığı ve evlerinde piyano vb. gibi müzik aletlerinin yer aldığı özellikle vurgulanmaktadır. Bedia ve ailesi ise Vaniköy'de eski, büyük ve yıpranmış bir yalıda oturmaktadır. Bu evde ise Bedia; eşi Lami, babası Abdullah Bey ve hasta büyük annesi ile beraber yaşamaktadır. Roman, birbirine tezat bu iki ailenin yollarının ihanet ve aldatma yoluyla kesişmesini konu ederek toplumsal ve ailesel düzende meydana gelen yozlaşmaları ele almaktadır.

Kadın ve kadının aile temelinde ele alınışı

Türk romanı çeşitli kadın figürleri hakkında oldukça zengin bir portre çizmektedir. Özellikle Tanzimat dönemiyle beraber sosyal ve hukuki alanda kadınlara birçok hak sağlanması kadının kamusal alanda daha görünür olmasını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, daha önce erkek karakterler üzerinden yansıtılan *yanlış Batılılaşma* temsilleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın karakterler üzerine yoğunlaşmıştır. Peyami Safa'nın Canan romanı ise bir kadın karakterin ismini alan ilk romanlardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Ancak romanda dikkat çeken şey, kitaba ismini veren Canan karakterinin hikâyeye diğer karakterlerden sonra dâhil olabilmesidir. Bedia muhafazakâr düşüncenin temsilcisi olarak toplum standartlarına uygun davranan asil karakter iken, Canan toplum kalıplarının dışına çıkarak bireysel arzuları için istediği gibi davranan *asi* karakterdir. Geleneksel kadın tipi; *cevakâr, çilekeş ve mahzun* iken modern kadın tipi; *tahammülsüz, şımarık ve yoldan çıkarandır*.

Canan, geleneksel ve eski Türk tipi kadını temsil eden Bedia karakterinin eşi Lami'yi elinden alan kadın olarak ilk sayfalarda bahsi geçen bir isimdir. Canan'ı okuyucular ile tanıştıran ilk kişi de bu bağlamda Bedia'dır:

“(…) belki Lami'nin beğendiği müstesna vücut, yalnız ondadır; belki “Canan”, İstanbul'un en güzel kadınıdır. Fakat başka hiçbir meziyeti yok” (s.14).

Canan'a yazar tarafından sırt dönülmüştür ve bu anlamda romanda adı olan fakat *sesi* olmayan tek karakter Canan'dır. Bedia, ilk kez Canan ile karşılaştığında ise yine fiziksel güzelliğinden bahsetmektedir: *“Her zamanki gibi kurnazca boyanmış yüzü, harareten de bütün bütün pembeleşmiş o yaylı fettan yürüyüşüyle, ayaklarının ucuna basarak, ilerledi”* (s.32).

Yazarın Canan'ı görkemli tasvirlerle okuyuculara anlatışına tezat olarak, Bedia'nın aile üyeleri kendisini sık sık sadeliği, temizliği, iyi yürekliği ile övmekte ve teselli etmektedir. Bedia, aldatılan mağdur kadındır fakat aynı zamanda Canan gibi *fettan* bir kadın tarafından haksızlığa uğratıldığı için elbet kazanan kişi eninde sonunda o olacaktır. Bedia'nın iyi özellikleri çevresindekiler tarafından takdir edilirken eşi Lami için aynı durum söz konusu değildir. Lami, karısı Bedia ve karısını aldattığı Canan hakkında bariz bir ayırım olduğunu vurgulamaktadır:

“Misafirler birdenbire geldiği için Bedia'nın kıyafetinde ihmal var. Hoş, bu kadın en kalabalık meclislerde bile sadelikten kurtulamamıştır. Saçlarıyla meşgul olmaz, yüzüne hiç pudra sürmez, en solgun günlerinde bile gözlerini sürmesiz, dudaklarını, boyasız bırakır, lavanta da kullanmaz (...) Ama Canan, o vakit yeni yaptırdığı krepdöşenden, şarabi, bulut gibi hafif ve parlak esvabı içinde, kendine mahsus o rüzgârlı kokuyu bırakıyor, saçlarının altın sarısı, yüzünün pembeliği, gözlerinin mavisî, dudaklarının ateşin kırmızılığıyla başı, rengarenk bir ışık içinde yine parlıyordu” (s.41).

Bedia, romanın ilk sayfalarında uzun uzun içsel süreçlerini algıladığımız, okurken acısını, kederini derinden hissettiğimiz kadın iken Canan'ın duygusal süreçlerine bu şekilde eşlik etmemiz mümkün olmamaktadır. Canan, diğer karakterlerin tasvirleri, siteleri veya övgüleri ile gözümüzde canlanmaktadır. Çünkü Canan, *köksüz ve yüzeysel kadın imgesinin* (Özcan & Oruç, 2020, s. 127) temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Roman'ın karakterlerinden biri olan Selim'in arkadaşı Lami ile olan diyalogunda, yazarın neden Canan karakterinin üzerinde durduğu ve romanı bunun üzerinden kurgulandığı açıkça ifade edilmektedir:

“Bazı kadınlar dudaklarının boyasız kırmızılığıyla, gözlerinin sürmesiz karalığıyla, bellerinin korsesiz inceliğiyle, göğüslerinin asksız dikliğiyle birdenbire itibar kazanırlar; hiçbir kıymetleri olmadığı halde, bu itibar onları birdenbire roman kahramanı yapar” (s.46).

Bu bağlamda, Canan sadece vücut güzelliğiyle romana ismini veren karakterdir fakat Bedia, örf ve adetlere uygun, edepli ve uysal bir kadın karakter olarak düşüncelerinden haberdar olmamız gereken romanın asıl kahramanıdır. Canan'a âşık olan tek kişi Lami değil aynı zamanda Bedia'nın abisi Şemsi'dir. Şemsi ise Canan'a olan aşkına rağmen Bedia'yı “*Onun güzel olması senden bir şey eksiltir mi? Senin pırlanta gibi kalbin, iyi ahlakın onda yoktur. Senin kibar terbiyen, sessizliğin, çekingen tabiatın onda yoktur*” (s.119) sözleriyle teselli etmektedir.

Bedia'ya içine düştüğü hazin durumdan kurtulması için sabretmesi gerektiği ve topluma karşı güçlü durması gerektiği söylenmektedir. Fakat Canan bütünüyle her istediği olan, şımarık ve arsız bir *modern* kadındır. İpek çorabı ikiden fazla giymiyor olması, kalitesiz kumaşlardan yapılan elbiseleri giymemesi ve sahte mücevher takmak istememesi Canan'ı Bedia'nın kanaatkâr tavrından ayıran özelliklerinden sadece birkaçıdır.

Canan, sadece Lami ile *Kabul görmeyen* bir ilişki yaşamamakta aynı anda neredeyse romandaki tüm erkek karakterlerle gizli birliktelikler yaşamaktadır. Erkek karakterlerin çoğu büyülenmiş gibi onun peşinde koşmakta, ona pahalı hediyeler sunmaktadır. Herkesin amacı Canan'a sahip olabilmektir fakat hepsi de Canan'a tümüyle sahip olunamayacağını bilmektedir. Buna rağmen karakterlerden biri kadınlar hakkında yorum yaparken kadının varoluşsal olarak baştan çıkarıcı olduğunu vurgulamaktadır:

“(…)Vücutça güzel kadınlara iştiham yok, tabiat böylelerini yaratırken şekle önem veriyor, içini boş bırakıyor. Hem benim kadınlar hakkımdaki telakkimi bilirsin: Bunların ehemmiyetlisi yoktur yahut bütün kadınlar aynı derecede mühimdirler. Birbirlerinden ancak vücutça farklıdır. Havva Ana'larından beri bugüne kadar, erkeklere karşı hep aynı usulleri kullanırlar. Bir erkek bu hileleri bilirse, hiçbirine yakalanmaz, iş tersine döner. Kadın, bir erkeğin tahlil ve muhakemesi altında, basit bir mahluktur(…)” (s.45).

Canan; erkekleri *parmağında oynatan*, onlara her istediğini yaptıran ve dış güzelliğini kullanarak bir servet kazanan adeta canavarlaşmış bir varlıktır. Bu nedenle, Canan'ın bu vahim tasviri *ölümcül kadın imgesi (femme fatale)* olarak değerlendirilmiştir (Paličko, 2021). Nitekim, kadınların kategorize edilmesi sadece roman karakterleri olan Canan ve Bedia üzerinden değil daha geniş çapta tüm kadınları genelleyecek şekilde yapılmıştır. Kadınları birer obje olarak gören Selim karakteri, bu sınıflandırmayı şöyle dile getirmektedir:

“Üç türlü kadın vardır: Avam kadını, orta halli kadın, asri kadın. Avam kadını aç kalmazsa kocasını sever, aldatılmazsa aldatmaz: Bunlar mazinin kadınlarıdır. Orta halli kadın, sadıktır. Aç kalsa da kocasını sever. Aldatılsa da aldatmaz, çok sabırlıdır, aşkı uzun sürer, fakat bir kere de kızarsa en fena şeyi derhal yapar, derhal sükût eder ve hünersiz, aptal bir fahişe olur: Bunlar halin kadımlarıdır. Asri kadın, zekidir. Kendi zevkini her şeye ve herkese tercih eder. Mutlaka aldatmak ister, çünkü aile sistemini gülünç bulur ve bu sistemin günün birinde iflas edeceğini bilir: Bunlar istikbalin kadınlarıdır” (s.166).

Roman açık olarak kadınların kategorize edilmesini ve bir meta haline getirilmesini özellikle erkek karakterlerin diyalogları üzerinden ortaya koymaktadır. Kadın, sadece eşi ile ilişkileriyle ön plana çıkmakta ve aile içindeki saygın konumunu yitirmektedir. Modern erkek modernleşen kadının yetenekleri ve cazibesi yüzünden, onlara karşı duyduğu zaaf nedeniyle sadece aldanan konumunda iken modern kadın; zeki, bencil, acımasız ve yeri geldiğinde *fahişe* olarak adlandırılmaktadır. Modern kadın evliliğin ve ailenin çöküşünün tam merkezinde yer almaktadır. Erkeği kandırmak, *geleneksel kadını yenmek ve tüketim metalarına tapmak* romanda tasvir edilen Batılı kadının başlıca özellikleri arasında yer almaktadır. Romanın genç ve çoğu evli olan erkek kahramanları Canan tarafından baştan çıkarıldığı için ailelerinden kopmuş ve yuvalarını yıkmayı göze almıştır.

Evlilik ve evliliğin modern zamandaki çöküşü

Kitap, ana karakterlerden Bedia ve Lami'nin evliliğini ele alarak başlamaktadır. Burada dikkat çeken şey ana karakterlerden biri olan Bedia ve eşi Lami'nin görücü usulü evliliğidir. Bedia ile evlenmek isteyen bir sürü talip çıkmaktadır fakat babası Abdullah Bey, kızının kimle evlenip evlenmeyeceğine dair son kararı vermektedir:

“Üçüncü talibim milli şirkette kâtip, asil bir gençmiş (...) ismi Lami. Yirmi altı yaşında. Fotoğrafını da gördüm, güzel genç. Babam hala düşünüyor (...)” (s.11).

Romanda baskın şekilde evlilik algısındaki değişimler ve çatışmalar ele alınmaktadır. Modernleşme süreciyle gelişen değişimler silsilesinden evlilik kurumu da nasibini almıştır. Kadın, evlilik ortaklığında sürekli fedakârlık yapması gereken tek kişi olarak yansıtılmaktadır. Bedia, Lami'ye karşı kıskançlık gösterirse *erkeğinin gözünden düşeceğini* (2021, s. 13) bildiği için üzüntüsünü içinde yaşamaya kendi kendini teşvik etmektedir. Geleneksel Türk kadını temsil eden Bedia aynı zamanda kocasının kendisini aldatmasının veya evliliğin yolunda gitmeyişi çocuklarının olmamasına bağlamaktadır. Çocuk evliliği kurtarma ve onarma işlevini üstlenmektedir:

“Keşke şimdiye kadar bir çocuğu olsaydı...Bir çocuk ne büyük teselli! Bir çocuk onu bu felaketinde ne iyi avutabilir, bir çocuk, belki babasını da aileye daha iyi bağlar, böyle düzensizliklere engel olur, hiçbir geçimsizliğe meydan bırakmazdı” (s.14-15).

Lami'ye göre ise evlilikten sıkılmasının nedeni çocuklarının olmaması ya da Bedia'nın kendisi değildir. Lami *Kadıköyü'nde* gözlemediği ve özlemine çektiği *modern* hayatın büyümesine kapılmıştır. Artık Bedia'nın ona sunmuş olduğu geleneksel hayat kendisine cazip gelmemektedir:

“(...) o yalıdan hoşlanmıyorum...Yukarı katta menzul bir ihtiyar kadın. Her zaman bahçıvanlıkla uğraşan ihtiyar bir adam, geveze bir Arap kadın, miskin, tembel bir hizmetçi...sonra daima sükûn...Sinirime dokunuyor” (s. 29).

Safa, muhafazakâr görüşünü sık sık evlilik kurumu tahlillerinde ortaya koymaktadır. İzdivaç, beraberlik hatta aşk konuları pamuk iplene bağlıdır. Çiftler birbirini tanıdıkları zaman evlilik de aşk da cazibesini yitirmektedir (2021, s. 39). Sonrası ise felaketlere yol açmaktadır. Romanın en eleştirel

karakterlerinden biri olan Selim, evliliğinden sıkılan Lami ile sık sık dertleşerek evlilik kurumunun çağımızda yitirdiği anlamından bahsetmektedir. Selim karakteri evlilik kurumu ile sık sık dalga geçmektedir:

“Ben sana yalıza gitmeni de tavsiye etmem. Hoşlanmadığımız bir kadınla bizi ebediyen beraber yaşamaya mecbur eden kanunlar gülünçtür” (s.47).

Selim karakteri evliliği gülünç bulmakla kalmayıp evlilikle temeli atan ailenin de zamanla yok olacağına inanmaktadır.

“(…) Nikah, kanun bu. Aileye gelince, bu mefhum yüksek ve münevver sınıfın adetleri arasından çekiliyor. Orta sınıf da bugün yarın o vaziyete gelecek (...) Hukuk daima adetlerin peşinden gider, önüne geçmez” (s. 231).

Romanda üst sınıfa mensup karakterlerin evlilik algısı o kadar zayıftır ki eşlerin birbirlerini aldatması normal sayılmaktadır. Öyle ki Canan, Müsteşar Orhan Bey ile Beyoğlu'nda bir mücevhercide görülmüş ve Lami'ye bir tanıdık aracılığıyla şikâyet edilmiştir. Lami, Orhan Bey'in zaten evli olduğunu söyleyerek böyle bir şeye ihtimal vermek istemez fakat haberi veren tanıdık, Lami'ye evlilik kurumunun önemsizliğinden bahseder:

“Evlilik böyle şeylere mâni değil...Her işin başı parada” (s.79).

Hikâyenin sonuna doğru Bedia'yı boşadıktan sonra Canan ile evlenen Lami, yeni karısının kendisini yakın arkadaşı Selim dahil birçok kişiyle aldattığını anlar fakat hesap sormak için sadece Selim'e gider. “*Ya nikah ya kanun ya namus?*” diyerek sitem eder (2021, s. 231). Burada Lami'nin özendiği *modern* aile hayatının hayal ettiği gibi olmadığı okuyuculara hissettirilir. Lami, tam bir hayal kırıklığı yaşamaktadır. Selim'in Lami'nin sorusuna yanıtı ise her zamanki gibi dikkat çekici olmaktadır. Selim, nikah denen şeyin faydasız olduğunu yineleyerek böyle şeylerin sadece bir insana özde değil sözde aitlik verdiğini belirtir (2021, s. 231).

Evlilik kurumu sadece kanun üzerinde var olan bir gerçekliktir. Romanda bu gerçek, okuyuculara sık sık hissettirilmektedir. Aile geleneksel dönemi arkasında bıraktığı an bozulmaya başlamıştır. Kadın ve erkek aile kurumunun temelini oluşturmaktan ziyade artık aileden bağımsız birer özne haline gelmiştir. Yazar, Bedia'nın sahip olduğu geleneksel ailenin; destek olma, üzüntüyü paylaşma, iyi olanı öğütme gibi olumlu yönlerini idealize ederken aynı ailenin Bedia'ya aldatıldığı zaman sabırlı davranması ve beklemesi öğüdünü vererek, genç kadını izole bir hayata sürükledikleri gerçeğinin üstünü örtmektedir. Modern aile ise işleyişi bakımından tümüyle yanlıştır. Modern ailenin üyeleri olarak gösterilen Canan'ın aile üyeleri, toplumsal hayatta mevcut olan yeni çekirdek ailenin prototipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern aile, sadakatsiz ve sabırsızdır. Eşlerini kolayca aldatmakta, ailelerini gözden çıkarmakta ve bunu oldukça normal görmektedir.

Nitekim, romanda ağır basan ve sosyolojik olarak adlandırılabilir bir diğer olgu ise *anomi* kavramıdır. Toplumun sunduğu kültürel amaçlar ile kurumsallaşmış araçların uyumsuzluğu anomiyi ortaya çıkarmaktadır (Merton, 1938). Aslında roman karakterlerinin modern hayatın beraberinde getirdiği değişimlere ayak uyduramaması veya başkaldırması, mevcut olan kurumsal pratiklere yabancılaşması bir *anomi* göstergesidir. Pratikte boşanmanın mevcut olması fakat kültürel anlamda hoş karşılanmaması karakterlerde bir *anomi* yaratmakta ve karakterlerce evliliği sonlandırmadan yeni ilişkilere yelken açmayı rasyonelleştirmektedir. Bu bağlamda, aile bireye git gide yabancılaşan ve isteklerini yerine getirmede yetersiz kalan bir kurum haline gelmiştir.

Boşanma ve boşanma algısının toplumsal etkileri

Osmanlı dönemi Müslüman ailesi için genelde düşünülen “*poligami (çokkarınlık), kadının kafes arkasında oturması, kadının erkekten asla boşanamaması gibi*” (Gökce, 2017, s.58) durumların varlığı romanda hafifletilerek yansıtılmıştır. Boşanma vardır fakat *boşanmak* fiili yani evlilik akdinin sona ermesi toplum nezdinde kabul görmeyen bir olgudur. Bir kadının kocasının isteği ile boşanması ise ayrıca uygun bulunmamaktadır. Bu nedenle Lami, Bedia ile tartışıp kendisinden ayrılmasına fırsat tanımaktadır:

“Boşanmak gibi haşin bir hareket yapmadan evvel, bir kadını kendi kendine kocasından ayrılmaya sevk etmek için, Lami bu son mücadeleyi hazırladı. Bu hareketi kendinin de, Bedia’nın da lehine buluyordu: Kendi lehinde, çünkü talakı çirkin şekliyle kurtarıyor; Bedia’nın lehinde, çünkü ona, kendi arzusuyla kocasından ayrılan bir kadının hürriyetini ve izzet-i nefsinin veriyor” (s.33).

Boşanma kadın karakterler için bir *felaket* olarak değerlendirilmektedir. Boşanmak, kanunen yasaldır fakat boşanmanın nedenleri sadece kanun önünde değil toplum önünde de uygun görülmesi zorundadır. Aksi takdirde çiftlerden birinin özellikle kadının; sapma davranışı gösterdiğine, eşine karşı yetersiz davrandığına veya iyi bir eş olamadığına inanılacaktır. Bunun sonucunda, Lami de kendi iç dünyasında bir hesaplaşma yaşamaktadır.

“Başkalarına nasıl anlatmalı ki, zevçle zevce münasebetlerinde bir tarafın soğuması, aileden kanıksaması, kötürüm olmaktan beterdir; insan, bıktığı bir şeye elini süremez, nerede kaldı ki her gün onun deraguşlarına katlanabilsin” (s.34).

Boşanmak, erkek karakterler için kadını zor durumda bırakmaktan keder duydukları bir olay iken kadın karakterler için ise hayatın sonu olarak görülmektedir. Öyle ki Müsteşar Orhan Bey’in karısı, kocasının Canan ile olan ilişkisini Lami’ye anlatırken şiddet gördüğünden de bahsetmektedir. Lami’nin “*kadın dövülür mü?*” (2021, s. 176) itirazına ise cevabı oldukça dikkat çekicidir:

“Dövsün, razıyım, boşamasın, hayır...dövsün, razıyım, boşamasın” (s.176).

Kadının ekonomik hayatta var olamaması, toplum hayatında *dul* olduğu için yaftalanması ve bir erkek tarafından terk edilerek *kusurlu duruma düşme ihtimali* boşanma korkusuna yol açmaktadır. Roman karakterlerinden Selim, Canan’ın Lami ile izdivaç kurmasının nedenini dul bir kadın olarak kalmamak ve evli biri olarak ayıplarının üstünü örtme isteği olduğunu söylemektedir (2021, s. 180).

“(…)Evli kadınlar, daima, başka erkekler nazarında daha muteberdirler. Bundan başka, dul bir kadın erkeklere karşı hafif olur, kendini güç zapt eder. İkincisi dul bir kadın, daima dedikoduya mahkumdur” (s.180).

Sosyolojik olarak boşanmanın nedenleri tartışıldığında öne çıkan ilk konulardan biri *evlilikten beklentide duygusal tatminin öneminin artmasıdır* (Gökce, 2017, s. 53). Safa, toplumda gördüğü ve kendince eleştirmek istediği evliliğe yüklenen anlamın değişimini, yine erkek karakterlerden birinin içsel konuşmaları ile açıklamaktadır:

“Artık zevcesinin hiçbir bakışı, sesinin hiçbir titreyişi onu çekmiyor (...) İzdivacın ilk aylarında, insana yeni ve taze görünen o his, aşka benzeyen his kaçmış. Zamanın her genci gibi, Lami de bu nefreti şöyle tahlil ediyor: İlk aylarda zevcenin ruhu kapalıdır; insan onun şahsında kendi kadın mefkuresini tasarlar; onu bir yandan bu gizli hüviyetinin mübalağalı görünüşüyle, varlığının bu meçhul hayaletiyle sever (...) Gitgide, kadının hüviyetinde gizli hiçbir şey kalmaz” (s.38).

Tarafların birbirine olan ilgisinin azalması, aşkın ve ilişkilerin *akışkan hale gelmesi* (Bauman,2017) aile hayatını zedeleyen unsurlardan biridir. Özellikle eşlerin birbirlerinden sıkıldığı için başka ilişkilere yönelmesi ailenin temelini derinden sarsan önemli bir neden olarak okuyuculara aktarılmaktadır. Bu noktada Safa'nın yansıttığı aşk portresinde aşkların birer arzuya dönüşmüş olduğu görülmektedir. Nitekim aşklar ve birliktelikler tarafların birinin diğerinden sıkılmasıyla veya arzularının tükenmesiyle son bulmaktadır. Arzunun karşılanması, nesnenin yok edilmesiyle beraber ilerlemektedir aksi olarak aşk ise edinimleriyle büyümekte ve tatminini kalıcılıkta bulmaktadır (Bauman, 2017, s. 26).

Erkek ve erkeğin aile temelinde ele alınışı

Romanda erkek karakterler çağdaş ve geleneksel karakterler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunun en büyük örneği "*bütün felaketlere sebep olan kadının manevi babası*" (2021, s. 16) olarak tanıtılan Şakir Bey'dir. Şakir Bey, Canan'ın manevi babası ve aynı zamanda önemli bir devlet kurumunda çalışan, yurt dışı görevlendirmelerinde bulunmuş Batı tarzı düşüncelere sahip bir karakterdir. Kendisini "*tecrübeli, sonra, açık, serbest, geniş düşünür bir adamım*" (2021, s. 21) olarak tanımlamakta ve diğer karakterlerle diyaloga girmeden önce sık sık bunu tekrarlamaktadır. Şakir Bey'e göre bu zamanda eşlerini aldatmayan erkekler sayılıdır ve kendilerinin yaşadığı *Kadıköyü* gibi modern yerleşim yerlerinde böyle şeyler zaten artık normalleşmiştir (2021, s. 20). Kendisine akıl danışmaya giden Bedia'ya ise *modernliğinin* arkasına sığınarak evlilik kurumuna ters düşecek tavsiyeler vermektedir. Öyle ki, romanın en *masum ve günahsız* karakteri olan Bedia'ya onun da kocasını aldatması gerektiğini söyleyecek kadar ileri gidebilmektedir.

Şakir Bey'in lakayt davranışları ve örf – adetlere aykırı olarak yansıtılan düşüncelerine karşılık Bedia'yı yetiştiren öz babası Abdullah Bey ise geleneksel Türk aile tipi erkeğini yansıtmaktadır. Abdullah Bey, eşi tarafından ihanete uğrayan kızına sürekli olarak sabretmesi gerektiğini söylemektedir:

"Kızım, evladım, senin felaketin benim felaketim demektir; fakat denizin dibinde boğulurken bile Allah'tan ümidi kesmemek lazımdır. Lami, mutlaka sana gelecektir. Henüz ortada büyük bir ayrılık yok, ümit çok... Üzülüyorsun. Kocasını tarafından aldatılan kadın yalnız sen değilsin ya... Bir gün gelecek ki, bu gül fidanlarını yine kocanla sulayacaksın, emin ol..." (s.99)

Osmanlı Devleti'nde çok uzun yıllar boyunca mesire alanları, bahçeler, kıraathaneler gibi farklı mekanların sosyalleşme alanı olduğu bilinmektedir (Şenyurt, 2018). Fakat Batılılaşma hareketleri sonrası boş zaman alışkanlıklarında da dönüşüm meydana gelmiştir. Vapur, tramvay, tren gibi toplu taşıma araçlarının gelişmesi ve sıklığını artırması günlük hayattaki akışın daha hızlı hale gelmesine neden olmuştur. Vapurlarda, tramvaylarda, sokakta, lokantada, iskelelerde karşı cinsin birbirini görüp beğenip aracı yollaması da adet haline gelmiştir (Karay, 2020). Nitekim, sosyal hayattaki bu akıştan daha çok erkeklerin faydalandığını söylemek mümkündür. Romandaki tüm erkek karakterler zamanlarının çoğunu ev dışı aktivitelerde geçirmektedir. *Modern* semt olarak görülen *Kadıköyü*'nde ikamet eden erkekler; gece gezintilerinde, restoranlarda, vapurlarda vakit harcamaktadır. Aile hayatını ihmal eden erkek karakterlerin tümü, romanda *kötü kadın* profili olarak gösterilen Canan tarafından baştan çıkarılmıştır. Erkek karakterlerin her biri resmi nikahla bağlı oldukları eşlerini aldatmakta ve bunu normal olarak görmektedir. Nitekim, erkek karakterlerin Canan'a karşı büyülenmiş gibi davranışları ve kendi benliklerini yok sayarak ona adeta *köle* olmaları geleneksel erkek tipinden sıyrılışlarının bir göstergesidir. Karakterler, Canan ile beraber olabilmek için mallarını satabilmekte ve ona ilgilerini sunabilmek için kendi kişiliklerini ayaklar altına alabilmektedir. Canan ile resmi olarak evlenen Lami'nin hissettikleri bunun en büyük örneğidir:

"Canan yüzüne her şeyi haykırırsa, daha müthişi, tükürse bile onu sevecekti; hatta ayakları altında ezilse bile onu sevecekti." (s.193)

Yazar, erkek karakterlerin büründüğü bu iradesiz tavırları ve Batılı tarzı yaşam macerasına özenmelerini gözle görülür şekilde cezalandırmaktadır. Romanın sonunda hepsi Canan tarafından bozguna uğramaktadır. Ayrıca, Canan yıllar sonra çıkıp gelen yaşlı Annesi tarafından feci şekilde can vererek

ölmektedir. Bunun sonucunda Lami, Bedia'ya dönmeyi düşünmektedir. Lami cesaretini toplayıp daha önce kendini tutsak olarak gördüğü eski yalıya dönmekte ve Bedia'yı kendisini beklerken bulmaktadır.

Sonuç

Peyami Safa'nın Canan romanı sosyolojik açıdan ele alındığında yazıldığı dönemin ikili ilişkilerinden yola çıkarak aile kurumunun *modernleşme* eleştirisi altında geçirdiği değişikliklere ayna tutmaktadır. Safa, geleneksel aile yapısının modern aile yapısına dönüşümünü eleştirel bir tutumla okuyuculara aktarmıştır. Romanda, aile kurumunun temelini oluşturan evlilik olgusu, romantik ilişkiler ve karakterlerin ilişkilere karşı düşünce ve davranışlarındaki *yozlaşma* apaçık bir şekilde ortaya koyulmuştur. Nitekim, Batılı olarak tanımlanan karakterlerin hepsi evliliğe karşı ön yargılı yaklaşmakta ve hatta ailenin temelini oluşturan evliliğin *kutsallığına* karşı bir başkaldırı gerçekleştirmektedir. Karakterler aracılığıyla evliliğin bireyler üzerinde artık bir hükmünün kalmadığı, sadece imza üzerinde var olduğu sık sık tartışılmıştır. Aile kurumunun temelini oluşturan evlilik birliğindeki derin çözülmeyle işleyen romanda, boşanmak da bir tabu olarak ele alınmıştır. Boşanmak fiilen var olsa da iki eş için de manevi olarak toplum önünde kötü duruma düşmeyle eş tutulmuştur. Modern aileyi temsil eden Canan ve aile üyeleri, geleneksel hayata diğer roman karakterleriyle yaşadığı çarpık ilişkiler aracılığıyla karşı çıkmaktadır. Geleneksel aileyi temsil eden Bedia ve ailesi ise mağdur aile konumundadır. Modern ailenin manevi kızı Canan'ın, geleneksel ailenin kızı Bedia'nın eşiyle yasak ilişki yaşaması, iki aile üzerinde yıkıcı etkiler yaratsa da en çok etkilenenler Bedia ve ailesi olmuştur. Yazar, burada modern yaşam tarzını benimseyen karakterlerin ve ailelerin *vahşiliğini* yansıtırken geleneksel karakterlerin ve ailelerinin günah keçisi konumuna düşüşlerini içsel olarak hissetmemizi istemiştir. Bu bağlamda Safa, dönemin okuyucularına modernleşmenin zaman ilerledikçe aslında Türk aile yapısı üzerinde yaratacağı olumsuz sonuçlar hakkında bir distopya kurgulamış ve okuyuculara bu doğrultuda mesaj vermeyi amaçlamıştır. Doğu-Batı sentezinde kurgulanan bu hikâyenin sonunda Canan karakteri öldürülerek ve Bedia karakteri eşinin kendisine dönüşü ile ödüllendirilerek gelenekselin moderne karşı üstün geleceği algısı yaratılmıştır. Sonunda kaybedenler 'kötüler' olmakta; iyilik ise geçmişte ve geleneksellikte yatmaktadır. Yazara göre toplumun temel değerlerine başkaldırmayan, kurumlarına ihanet etmeyi düşünmeyen, sapma veya suça bulaşmayan iyi roman karakterleri her zaman kazanan olacaktır.

Çıkar çatışması:	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Mali destek:	Yazar bu çalışma için mali destek almadığını bildirmiştir.
Etik kurul onayı:	Yazar bu çalışmada etik kurul onayına gereksinim duymadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Altun, E. (2019). *Türk milliyetçi-muhafazakârlığında mizojini: Peyami Safa'nın romanlarını okumak*. [Yüksek lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bales, R.F. & Parsons, T. (2007). *Family: Socialization and interaction process*. London: Routledge Publishing.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan aşk*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan modernite*. (S. O. Çavuş, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Bynder, H. (1969). Émile Durkheim and the sociology of the family. *Journal of Marriage and Family*, 31(3), 527–533.
- Coulter, C. W. (1938). The Family as a unit in industrial society. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 196(1), 20–24.
- Çebi, E. & Sarıköse, M. (2021). Toplumsal cinsiyet bağlamında annelerin gözünden kız çocuğu: Mersin ili örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(27), 192-213.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (Z. İlkelen, Çev.). Ankara: Pozitif Yayınları.
- Engels, F. (1942). *Origin of the family, private property, and the state*. (A. West, Çev.). *Marx/Engels Selected Work Volume Three*. Erişim adresi: https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/origin_family.pdf

- Erarslan, L. ve Demirel, M. E. (2020). Aile kavramı ve sosyolojisi. L. Eraslan (Yay. haz.), *Aile Sosyolojisi* içinde (ss. 1-26). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Farrell, B., VandeVusse, A., & Ocobock, A. (2012). Family change and the state of family sociology. *Current Sociology*, 60(3), 283-301.
- Ferree, M. M. (1990). Beyond separate spheres: feminism and family research. *Journal of Marriage and the Family*, 52(4), 866-884.
- Gökce, H. (2017). Dünü, bugünü, yarını ile aile. *Sosyoloji Notları*. 1(1), 50-63.
- Göktuna Yaylacı, F. (2020). Aile, kuşaklar ve toplumsal değişme. L. Eraslan (Yay. haz.), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 35-51). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Görgün Baran, A. ve Olgun, C. K. (2018). Postmodern sosyal teori. A. Görgün Baran, S. Suğur (Yay. haz.), *Çağdaş sosyoloji kuramları* içinde (ss. 55-72). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gülveren, Ö. (2015). Edebiyat sosyolojisi bağlamında toplumsal gerçekliğin edebi esere yansması: "Safahat" Örneği. *Journal of International Social Research*. 8(39), 58-69.
- Karay, R. H. (2020). *Üç nesil üç hayat*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2011a). Sosyolojik yaklaşımlar temelinde aile kuramları. A.Kasapoğlu ve N. Karkıner (Yay. haz.), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 3-26). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2011b). *Kurumlar sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672-682.
- Mogey, J. M. (1955). The contribution of Frédéric Le Play to family research. *Marriage and Family Living*, 17(4), 310-315.
- OECD. (2011). Families are changing. (2022, 27 Aralık). Erişim adresi: <https://www.oecd.org/els/soc/47701118.pdf>
- Ortaylı, İ. (2008). *Avrupa ve biz*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özcan, T. ve Oruç, S. (2020). Cumhuriyet Dönemi (1923- 1938) Türk romanında kadın imgesi: Kafesin ardından kur(t)uluşa. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 121-131.
- Paliçko, E. (2021). Ölümçül kadın imgesi bağlamında Peyami Safa'nın Cânân'ı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2519-2441.
- Sadikoğlu, Z. Z. (2019). 1920-1960 yılları arasında ABD'de aile sosyolojisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 215-253.
- Safa, P. (2018). *Canan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları.
- Sunar, L. (2015). *Değişim sosyolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Şenyurt, O. (2018). Arşiv belgeleri ışığında Osmanlı'nın son dönemlerinde "gezinti"nin mekânları ve millet bahçeleri. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 3(2), 143-167.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19. Asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Çağlayan Basımevi.
- Thornton, A. (2005). Frederick Le Play, the developmental paradigm, reading history sideways, and family myths. Working paper of the Population Studies Center, University of Michigan. Erişim adresi: https://developmentalidealism.org/pubs/docs/thornton_FrederickLePlayWorkingPaper.pdf
- Tillman, K. H. & Nam, C. B. (2008). Family structure outcomes of alternative family definitions. *Population Research and Policy Review*, 27(3), 367-384.
- Treuthart, M. (1990). Adopting more realistic definition of family. *Gonzaga Law Review*, 26(1), 91-124.
- Wach, E., Ward, R. (2013). Learning about Qualitative Document Analysis. IDS Practice Papers. Retrieved from <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBrief%201%093%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4>